

HİTİTLERİN DİNSEL TÖRENLERİNDE KULLANILAN TEMİZLİK MADDESİ *TUHHUEŠŠAR* ÜZERİNDE BİR İNCELEME

SEDAT ALP

Ülkemizin bilim ve kültür yaşamına yaptığı unutulmaz hizmetleri ile yeri doldurulması çok güç olan rahmetli Başkanımız Ord. Prof. Enver Ziya Karal Türk Tarih Kurumu'nun büyük kurucusu Atatürk'ün tarih araştırmaları için açtığı aydınlık yolda durmadan çalıştı. Karal'ın ülkemizin tarihi bilimler alanında çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmasında önemli katkıları olmuştur.

Bu vesile ile kendisinin Eski Anadolu Araştırmalarının kalıcılığına değerli bir katkısını anmadan geçemeyeceğim.

1948 yılında Enver Ziya Karal Ankara Üniversitesi Rektörü idi. Büyük Millet Meclisi Bütçe Komisyonunda Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nin kadro kanunu görüşülürken o yıllarda bazı çevrelerde lojiler diye adlandırılan kürsülerde çalışan yabancı hocaların kadrolarını kaldırmak suretiyle işlerine son vermek için bir kampanya açılmış ve maalesef başarılı olmuştur. Bir kısım milletvekilleri de bununla yetinmeyip ülkemizin tarihi için ve Eski Anadolu araştırmalarında önemli bir yeri olan Hititoloji, Sumeroloji ve Klasik Filoloji gibi kürsüleri de kapatmak istiyorlardı.

Karal, Üniversite Rektörü ve Atatürk'e candan inanmış bir tarihçi olarak görevini yaptı ve bu sayın milletvekillerine Anadolu'nun kültür mirasının tapusunun bu gibi kürsülerin elinde olduğunu ve eğer biz Türkler Eski Anadolu'nun kültür mirasına sahip çıkmazsak boşaltacağımız yeri başka ulusların almakta tereddüt etmeyeceklerini kendisine has veciz cümlelerle anlattı. Sonunda söz konusu kürsüleri kapatma kararından vazgeçildi.

Aradan yıllar geçti. Artık bu kürsülere bağlanan umutların ne dereceye kadar gerçekleştiğinin bir muhasebesini yapma zamanının geldiğine inanıyorum.

Burada sorumluluğunu yüklediğim Hititoloji disiplininde Atatürk'ün tayin ettiği çağdaş uygarlık düzeyine ulaşmak hatta onu aşmak için neler yapıldığını ele alacağız.

Hititoloji, Birinci Dünya Savaşı sırasında ve onu izleyen yıllarda Almanya'da kurulmuş ve oradan birçok gelişmiş ülkeye yayılmış genç bir bilim dalıdır. Atatürk'ün direktifleriyle 1936 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi'nde de kurulmuştur. Aynı yıllarda İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi'nde de Hititoloji dersleri okutulmaya başlanmıştır.

İyi bir Hititolog olmak için birkaç batı dilini bilmek gereklidir. Bunun yanında iyi bir hümanist formasyona (Eski Yunanca, Latince) ve birçok Eski Anadolu ve Eski Mezopotamya kaynak dillerinin bilinmesine gereksinim vardır. Ayrıca araştırma yapılan alanın özelliğine göre iyi bir tarih ve arkeoloji formasyonu da gereklidir.

Atatürk, bizim neslimizden bazılarını birer yarışma imtihanı sonucu yurt dışına, dünyanın tanınmış üniversitelerine öğrenime gönderdi. O yıllardaki fakir Türkiye, bizleri büyük fedakârlıklara katlanarak yurt dışında okuttu. Bizler bunun karşılığında kendi bilim dalımızda ülkemizi çağdaş uygarlık düzeyine ulaştırmak için acaba ne gibi katkılarda bulunabildik?

Yetiştirdiğimiz bilim adamları ve birçok öğrenci yanında maddi açıdan çektiğimiz birçok sıkıntılara rağmen Türkçe ile birlikte çeşitli batı dillerinde yayınladığımız araştırmaların yalnız bazılarının birer kesitini sunmak belki de okuyucuya görevimizi ne dereceye kadar yapabildiğimiz üzerinde bir fikir verebilir.

1947 yılında Birleşik Amerika'da J(ournal of) C(uneiform) S(tudies) mecmuasının birinci cildinde S.164-175'te yayınladığım *La désignation du Lituus en hittite* başlıklı araştırma (Türkçesi Belleten sayı 46, 1948 S. 301-319) genç Türk Hititolojisi için büyük bir imtihan oldu. Çünkü aynı konuda ünlü Hititolog Albrecht Goetze de önemli bir araştırma yayınlamıştı: JCS I 176-185. Goetze'nin görüşü benimki ile taban tabana zıd durumda idi. Uluslararası bilim otoriteleri benim görüşüme hak verdiler. Sonunda A. Goetze de benim görüşümün doğru olduğunu kabul etmek kadirşinashlığını gösterdi: Kleinasien², 1957 S. 166 not 2.

1949 yılında yayınladığım *Hititler'de Sosyal Sınıf NAM.RA'lar ve İdeogram'ın Hititçe Karşılığı* başlıklı araştırmam, Belleten sayı 50,

S. 245-270, Almancası, *Die Soziale Klasse der NAM.RA-Leute und ihre hethitische Bezeichnung*, Jahrbuch für Kleinasiathe Forschung I 1950-51 S. 113-135, İdeogram'ın Hititçe karşılığının *arnuwala*-olduğunu gösterdi. Buluşum bütün Hititologlar tarafından kabul edildi. Aradan yıllar geçmesine rağmen bu araştırma değerini hâlâ korumaktadır.

Çivi yazılı metinler yanında Hitit Hiyeroglifleri üzerinde de bazı keşifler yapmak mutluluğuna eriştim. Anıtlar ve mühürler üzerindeki önemli bir hiyeroglifin "gök" anlamına geldiğinin keşfi bizim çalışmalarımız sayesinde mümkün oldu: *Symbolae Hrozný I*, Archiv Orientalni XVIII, 1950, S. 1-8. Bu buluşumun doğruluğu Karatepe yazıtları ile de teyid edildi.

Ayrıca Hiyerogliflerle yazılı birçok kişi adının doğru okunuşları ilk kez tarafımdan gerçekleştirildi: *Hitit Mühür Ve Kitabelerindeki Bazı Şahıs Adlarının Okunuşları Hakkında*=*Zur Lesung von manchen Personennamen auf den hieroglyphenhethitischen Siegeln und Inschriften*, Ankara 1950. Bu okunuşların birçoğunun doğru olduğu Suriye'de Ras Şamra'daki Fransız kazılarında keşfedilen bileng mühürlerle de doğrulandı.

Hiyeroglif anıtlarında görülen diğer önemli bir hiyeroglifin "sevgili" anlamına geldiği de tarafımdan keşfedilmiştir: S. Alp, *Eine neue hieroglyphenhethitische Inschrift der Gruppe Kızıldağ-Karadağ aus der Nähe von Aksaray und die früher publizierten Inschriften derselben Gruppe*, Anatolian Studies Presented to Hans Gustav Güterbock on the occasion of his 65 th birthday, 1974, S. 17-27. Söz konusu hiyeroglif için bk. S. 24 f.

Bu buluşlar arasına "vezir" anlamına gelen hiyeroglifin saptanması da katılabilir: *Hitit Hiyeroglif Yazısında Şimdiye Kadar Anlamı Bilinmeyen Bir Unvan*, VII. Türk Tarih Kongresi I. Cilt S. 98-102.

1959 yılında yayınladığım *Zu den Körpertheilnamen im Hethitischen* başlıklı çalışmada, Anatolia II, S. 1-48, Hititçede insan vücudunun bazı uzuvlarının anlamlarını ilk kez ortaya koymak mutluluğuna eriştim.

Koloni Çağında (M. Ö. 2. binin başları) Anadolu'da Hititlerin varlığı problemi bilimsel literatürde uzun münakaşalara yol açmış ve bir sonuca varılmamıştı. Diğer birçok tanınmış Hititolog gibi ünlü bilim adamı Landsberger de Asur Kolonileri Çağında Anadolu'da Hititlerin varlığını kabul etmek istemiyor ve 2. binin başında Eski

Anadolu'da Hatti'liler yanında bir Protoluvi halkının varlığını iddia ediyordu. Sonunda bizim savunmasını yaptığımız tez (Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi X, 1952 S. 241-256, Türkçe ve İngilizce) zafer kazandı. Protoluvi hipotezi terk edildi ve günümüzde Koloni Çağında Anadolu'da Hititlerin varlığını kabul etmeyen bilim adamı kalmadı.

Kaneş ile *Neşa*'nın aynı kent olduğu görüşü 1930'lu yıllarda E. Forrer tarafından ortaya atılmıştı. 1958 yılında Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesinin eski Profesörlerinden H. G. Güterbock kesin bir görüş bildirmemekle birlikte Forrer'ın tezini destekledi: *Kanes and Nesa: Two forms of one Anatolian place name?*. Erez - Israel 5, Jerusalem, Israel Exploration Society, S. 47-50. 1963 yılında 107 sayılı Belleten'de yayınladığım bir araştırmada (*Kaniş=Anişa=Nişa, Erken Hitit Çağının bir başkenti*, S. 366-376, Almancası *Kaniša=Aniša=Niša, Eine Hauptstadt der frühhethitischen Periode* S. 376-386) o zamana kadar kullanılmayan bir delil ile bu tezi kuvvetle destekledim. Birçok ünlü bilim adamı görüşümüze karşı çıktı ve söz konusu eşitliğin imkânsız olduğunu ileri sürdü. Sonunda Boğazköy'de bulunan çivi yazılı bir tablet sayesinde savunduğumuz tez zafere ulaştı: H. Otten, *Eine Althethitische Erzählung um die Stadt Zalpa*, S(tudien zu den) Bo(ğazköy-)T(exten) 17, 1973, S. 57 v. d.

1967 yılında kùltte çok önemli bir yeri olan libasyon kabı gaga ağızlı testinin çivi yazılı metinlerdeki adının *işpantuşa*- olduğu tarafımızdan gösterilmiştir: *Libasyon Kapları "Gaga Ağızlı Desti" ile "Kol Biçimli Alet" ve Hitit Metinlerindeki Karşılıkları*, Belleten Sayı 124 S. 513-530, Almancası *Die Libationsgefäße "Schnabelkanne" und "Arm-förmiges Gerät" Und Ihre Hethitischen Bezeichnungen*, aynı yerde de S. 531-549.

Konya Karahöyük Kazıları zamanımızın önemli bir kısmını aldı. Karahöyük'te keşfedilen ve Eski Anadolu gliptik sanatında bir zirve oluşturan mühürler uluslararası standartlara ve değerlerine layık bir biçimde işlenerek yayınlandı ve bilim âleminin takdirlerine sunuldu: S. Alp. *Zylinder- und Stempelsiegel aus Karahöyük bei Konya*, Ankara 1968= *Konya Civarında Karahöyük'te Bulunan Silindir Ve Damga Mühürleri*, Ankara 1972. Bu eserde mühürlerin yalnız doğru olarak tarihlenmesi ile yetinilmedi. Aynı zamanda mühürler üzerinde incelenen doğu-batı ilişkileri geniş ve sağlam bir temel üzerine oturtuldu.

Bu satırların yazarının keşifleri arasında Eski Anadolu Coğrafyasının araştırılması ile ilgili çalışmaları da yer almalıdır. *Kaneş*=*Neşa* çeşitliği yanında ünlü *Inandık* harabesinin Hitit metnindeki adının *Hanhana* (S. Alp, *Hitit Kenti Hanhana'nın Yeri*, Belleten, sayı 164, 1977, S. 649-562, Almancası *Die Lage der hethitischen Kultstadt Hanhana*, Festschrift Elmar Edel, Bamberg 1979, S. 13-16), Maşat Kentinin Hitit metnindeki adının *Tapigga* (*Maşat-Höyük'te keşfedilen Hitit Tabletlerinin Işığı Altında Yukarı Yeşil Irmak Bölgesinin Coğrafyası Hakkında*, Belleten sayı 164, 1977 S. 637-647, Fransızcası *Remarques sur la géographie de la région du Haut-Yeşilirmak d'après les tablettes hittites de Maşat-Höyük*, Florilegium Anatolicum, Mélanges offerts à Emmanuel Laroche Paris 1979, S. 29-35). Zile'nin Hitit metnindeki adının *Anziliya* (aynı makalede), Tokat civarında klasik çağlardaki Dazimon kentinin Hitit metnindeki adının *Tahazimuna* (*Maşat-Höyük'te keşfedilen çivi yazılı Hitit tabletleri*, VIII. Türk Tarih Kongresi I. cilt, 1976, S. 187 not 17, Almancası *Die hethitischen Tontafelentdeckungen auf dem Maşat-höyük*, Belleten sayı 173, 1980, S. 48 not 23 ve S. 58.), Çekerek Irmağının (Scylax) Hitit metnindeki adının *Zuliyas* (Belleten Sayı 164 S. 637 v.d. Mélanges Laroche S. 29 ff.) olarak saptandığı unutulmamalıdır. Ayrıca aynı çalışmada birkaç dağ adının metinlerdeki karşılıklarının belirlenmesinde de önemli adımlar atılmıştır. Jak Yakar'ın *Recent contributions to the Historical Geography of the Hittite Empire* başlıklı makalesi, *Mitteilungen der Deutschen Orient-Gesellschaft* 112, 1980, S. 75-93, buluşlarımızı çürütebilecek nitelikte değildir.

Eğer yüzyılımızın başlarında Boğazköy'ün çivi yazılı metinlerdeki adının *Hattuşa* olduğu Hugo Winckler, Kültepe'nin çivi yazılı metinlerdeki adının *Kaneş* olduğunun Hrozný tarafından bulunduğu hatırlanırsa, yukarıdaki buluşların bir Türk bilim adamı tarafından gerçekleştirilmesinin değeri daha iyi anlaşılır.

Bundan birkaç yıl önce de Hitit metninde "saray" sözünün karşılığının *şaramna-* olduğunu bulabilmişim: *Hitit Dilinde "Saray" sözünün karşılığı*, Belleten sayı 170, 1979, S. 273-280, Almancası *Das hethitische Wort für "Palast"*, *Studia Mediterranea* I, Piero Meriggi dicata I, 1979, S. 17-25.

Nihayet baskıda olan bir kitabımızda (Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels) Hitit tapınaklarının bazı çok önemli elemanları metinlerdeki isimleri ile tanımlanmışlardır. Bu

eserde arkeolojik tasvirlerde çok önemli bir yeri olan “Hayat ağacı”-nın Hitit metinlerindeki karşılığını da bulabildim.

Bütün bu keşifler uluslararası güçlü bir rekabet karşısında gerçekleştirilebilmiştir. Buluşlarımızın gerçekleşmesi için sarf edilen zaman içinde genel anlamda pek çok kitap yazabilir ve geniş aydın çevrelerinde kolayca üne kavuşabilirdim. Zor yolu seçmemin nedeni, temsil ettiğim bilim dalında ülkemi uluslararası düzeyde kalıcı katkılarla temsil etmek isteğimdir.

Eğer burada kendi bilim dalımdaki yaşam hikâyemin bir muhasebesini yapmak zorunluluğunu duymuşsam sayın okuyucularımdan özür dilerim.

Aşağıdaki satırlarda da Hitit dini ile ilgili olarak son yıllara kadar çözümlenememiş bir konunun incelenmesini Sayın Karal’ın aziz anısına sunuyorum. Bu araştırmanın Almanca bir metni Kammenhuber-Festschrift’te İtalya’da *Orientalia* mecmuasında yayınlanmaktadır.

tuḫḫuešsar sözü Hititoloji’yi başlangıç yıllarından beri meşgul etmektedir. A. Kammenhuber konunun aydınlanmasına ayrıntılı bir araştırma tahsis etmiştir: M(üncher) S(tudien zur) S(prachwissenschaft) I, 1952, S. 63-70. İlgili mütehassısların *tuḫḫuešsar*’ın mahiyeti hakkında fikir birliğine varamamalarının nedeninde elimize geçmiş olan metin malzemesinin yetersizliği yatmaktadır.

E. Forrer, *tuḫḫuešsar* için (P. Kretschmer, *Kleinasiatische Forschung* I, 1930, S. 299) “Flederwisch?” tercümesini önermiştir. A. Götze, *Mitteilungen der Vorderasiatisch - Aegyptischen Gesellschaft* 34, 2, 1930 S. 69 not 1’de *tuḫḫuešsar* ile *tuḫḫui-* “duman” arasında etimolojik bir ilişki görmüş ve *tuḫḫuešsar*’ın “buhurdanlık” olduğunu tahmin etmiştir. Aynı müellif kültür tarihinin birinci baskısında (*Kleinasien* 1933, S. 155 *tuḫḫuešsar* için “Räucherbecken” tercümesini düşünmüştür. Bu satırların yazarı (Beamtennamen, 1940, S. 13 not 1) *tuḫḫuešsar*’ın kulte kullanılan bir temizlenme maddesi olduğunu ilk kez göstermiştir. A. Goetze, *JCS* I, 1947, 85 *tuḫḫuešsar*’ın bir alet ya da kap değil, bir madde olduğunu kabul etmiştir. J. Friedrich, *JCS* I 288 v. d., verbal form *tuḫša* ile temizlik merasiminin söz konusu edildiğini düşünmüştür.

Kammenhuber bir az önce sözünü ettiğimiz makalesinde o yıllarda kendisi tarafından *tuḫḫuešsar* ile ilgili olarak tanınan bütün

metin yerlerini kullanmış ve kùltte önemli bir rol oynayan maddenin mahiyetinin ne olduğunun anlaşılması için yoğun çaba harcamıştır.

Bu önemli araştırmaya rağmen A. Goetze, Kùltür Tarihinin 2. baskısında, 1957, S. 166, *tuhhueššar*'ın henüz aydınlatılmadığını yazmıştır.

Kammenhuber, *tuhhueššar*'ın kullanılmasını aşağıdaki noktalarda özetlemiştir.

- 1) *tuhhueššar*, *tuḫš-* ile bağlantılı olarak, daima, cümlenin öznesi olan kişi, temizliği kendi üzerinde uyguladığı zaman
- 2) *tuhhuešnit šuppiāḫḫ-*, ^{LÜ}MUḪALDIM ya da UGULA ^{LÜ.MEŠ}MUḪALDIM merasimi hayvanlar ya da kùlt aletleri üzerinde icra ettiği zaman kullanılmaktadır.
- 3) Diğer ilişkiler halinde de az sayıda metin yeri vardır.

Kammenhuber'in araştırmasından da *tuhhueššar*'ın ıslak ya da sıvı bir madde olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü kullanılıştan sonra eller ya da dudaklar kurulanmaktadır. Bu nesne bir havlu üzerine konabildiğine ya da bir havludan alınabildiğine göre (krş. müellif, Beamtennamen S. 38 ve 47 f. ve Kammenhuber a. g. y.'de 69) onun sert bir kısmı da olmalıdır.

tuhhueššar ile *tuḫš-* H. G. Güterbock tarafından, *Revue Hittite et Asianique* XXII, fasc. 74, 1964, 106 v. d. 'ında yeniden ele alındılar. Güterbock'a göre artık *tuḫḫu(ḫa)i-*'nin anlamı kesin olarak "duman" (J. Friedrich, *H(ethitisches) H(and)-W* (örterbuch) 2. Erg.) olduğuna göre *tuhhueššar* sözü "duman" ile ilişkili olabilir. Ona göre *tuhhueššar* "duman" çıkarıcı bir madde, meselâ "buhur" ya da benzeri olabilir¹. Güterbock'un görüşüne göre *tuhhueššar-*, *tuḫḫui-* "duman" sözünden üretildiğine göre, *tuhhueššar*'ın *tuḫš-* (Med.) verb'i ile etimolojik ilişki halinde olduğu görüşü terk edilmelidir. Bu nedenle Güterbock bu verb'i *tuḫš-* "kesmek" verb'i ile birleştirmek istiyor. Ona göre, kıralın kendisi için *tuhhueššar*'dan bir parça kesmemesinin bir nedeni yoktur. J. Friedrich *HW* 3. Erg. 34 Güterbock'un incelemesine dayanarak *tuhhueššar* için "Tütsü reçinesi, günlük" ("Räucherharz") tercümesini vermektedir.

¹ Krş. aynı zamanda J. C. de Moor, *Journal of Near Eastern Studies* XXIV 355 ve H. Eichner, *MSS* 28, 1970, 16.

H. Otten, StBoT 13, 1971, 26 v. d.'ında *tuhhuesšar*'ın mahiyetinin aydınlatılması için çok değerli olan bir sıra metin yeri daha sunmaktadır. Otten, *tuhhuesšar*'ın etimolojik bakımdan *tuhhu(ua)i-* "duman" ile ilişkili olduğu görüşüne karşı çıkmaktadır. *tuhhuesšar*'ın kùltte kullanılmadan önce bir sıvının yardımıyla hazırlandığını vurgulamakta ve bu maddenin "tütsü reçinesi, günlük" olduğunu kabul etmemektedir. Otten *tuhhuesšar*'ın yakıldığını ya da kapların devrildiğini gösteren bir metin yerinin bulunmadığını da kaydetmektedir.

Okuyucunun dikkatini Kammenhuber ve Otten tarafından sunulan metin yerlerine çekmek yerinde olur.

L. Jakob-Rost, Texte der Hethiter 2, 1972, S. 68 v.d.'ında *tuhhuesšar*'ın sulu bir nesne olduğunu gösteren önemli bir metne işaret etmektedir:

KUB XLI 40 I 12 v. d. (CTH 669)

12' *k[u-i]t-ma-an[[-ma-an]] LUGAL-uš na-a-ú-i*

13' *ú-iz-zi nu ki-i hu-u-ma[-a]n*

14' *pí-ra-[a]n pa-ra-a ha-a-a[n-da]-a-an*

15' [LUG]AL-uš [ú-]iz-zi ²*ar-ki-ú-i*

16' [t]i-i[-a-z]i ^{LÜ}ALAN.ZU *a-h[a-a]*

17' [h]al-za-a-i

18' [UGULA ^{LÜ}.MEŠMUHALDIM GAL-it *ua-a-tar har-z[i]*

19' [t]a A-NA QA-TI LUGAL *ua-a-tar pa-ra-a [e-ep-zi?]*²

20' [t]úh-*hu-eš-ni-it III-ŠU la-hu-u-ua-a-i*

21' [GA]L DUMU^{MEŠ} É.GAL LUGAL-i GAD-an *pa-a-i*

22' [LU]GAL-uš QA-TI-ŠU *a-an-ši*

12' "Kıral henüz gelmeden,

13' bütün bunlar

14' önceden hazırlanmıştır.

² Kırık olan boşlukta bir şey bulunmuş olması zorunlu değildir. Krş. L. Jakob-Rost, a. g. y.'de. Eğer durum böyle ise, tercümenin biraz değiştirilmesi gerekecektir. Bu değişiklik *tuhhuesšar*'ın anlamında bir fark yapacak nitelikte değildir.

15' Kırıl gelir.

16' O, "(kült için) temizlenme evine"³ geçer. Hokkabaz (?) *aĥa* (diye)

17' bağırır.

18' Aşçılardan başı sürahi ile su tutar.

19' Kırılın eline suyu uz[atır.(?)]

20' O, *tuhĥueşşar*'dan/ile üç kez döker.

21' Saray oğlanlarının başı kırıla havluyu verir.

22' Kırıl ellerini kurular. "

Son zamanlarda *tuhĥueşşar*'ın mahiyetini aydınlayabilecek yeni bir metin yeri ortaya çıktı. A. Archi, *Oriens Antiquus* XIV 2 (1975) S. 172 v. d.'ında bu metnin önemini kavradı. Fakat o *tuhĥueşşar*'ı "buhur" ("incenso") ve *tuhĥša*-yı "keser" ("spezza") diye çevirmektedir. Böylece H. G. Güterbock'un görüşüne katılmaktadır.

KBo XVII 74 + KBo XXI 25 + ABoT 9 Öy. I 39 v. d. (Dupl. KBo XVII 11 (+) KBo XX 12) (+) KUB XLIII 26, Eski Hitit metni, bk. E. Neu, *StBoT* 25, Nr. 25 S. 65):

Öy. I 39

GAL LÜ.MEŞMUĦALDİM [*u*a-]tar a-ra-aĥ-za
ú-da-i nu ha-aş-ša-az

40 [(*ĥu-ul*)-]li-iş da-a-i nu an-d[a] pé-eş-ši-iz-zi ta a-aĥ-pa
ša-ra-a

41 [da-a-(i)] nu LUGAL-un šu-up-pi-ia-a[ĥ-ĥi] túĥ-ĥu-i-šar
LUGAL-i pa-ra-a e-ep-zi

42 [LUGAL-u]š túĥ-ša DUMU.É.GAL GA[D-a]n LUGAL-i
pa-a-i

39 "Aşçılardan başı dışardan [s]u getirir ve ocaktan

40 çam kozalağını alır ve (su) içine [at]ar ve tekrar yukarıya

41 [kald]ırır ve kırılalı (kült bakımından) temizler. *tuhĥuişar*'ı
kırıla uzatır.

³ *Ēarkiu*- tapınağın avlusunda "merkezi ibadet salonu" ("Cella") karşısındaki küçük yapıdır. Bu yapı "altar evi" olduğu gibi "temizlenme evi" olarak da kullanılıyordu. Bu konuda baskıda bulunan kitabımda "Beiträge zur Erforschung des hethitischen Tempels" ayrıntılı bir araştırma yayınlanmaktadır.

42 [Kıra]l . . . ar. Saray oğlanı kırala havluyu verir⁴.

Kültte kullanılan temizlik maddesi *tuhhuesşar*'ın özelliklerini şöyle özetleyebiliriz:

1. *tuhhuesşar* normal olarak bir sıvı'dır. Ondan bir kısım akıtılabiliyor. *tuhhuesşar* kullanıldıktan sonra eller ya da dudaklar kurulanıyor.

⁴ Benzer bir biçimde KBo XXIII 59 Rs. III' 6 v. d.:

6' LÜ_{ha-mi-na-aš} GEŠTIN-aš za-a[l-_{ha-i} pé-e-da-i?]

7' LÜMUHALDIM DINGIR^{LIM} _{ha-aš-ša-az hu-u[l-li-iš da-a-i]}

8' ta za-al-_{ha-a-i} pé-eš-ši-ja-a[z-zi tuh-hu-eš-šar]

9' LUGAL-i _{pa-ra-a e-ep-zi} LUGAL[-uš tuh^{uh}-ša]

10' LÜ_{ha-a-mi-na-aš-ša} iš-ta-na-n[_{a-an šu-up-^{pi}-ja-a^h-hi}]

6' "h.-adamı şarab (kabı) za[_{hai}-'yi getirir(?)].

7' Tanrının aşçısı çam koza[lağını] ocaktan alır.

8' (Onu) za_{hai}-'ye atar. [*tuhhuesşar*'ı]

9' kırala uzatır. Kral[l . . .]ar.

10' h.-adamı (onunla) altar'ı [temizler.]”

Yukarıdaki metin ile bu metnin karşılaştırılması “aşçı”nın Hititçesinin LÜ_{hamina}- olabileceğini göstermektedir.

Yukarıda sunduğumuz metinle KUB VII 58 I 1 v. d. (Dupl. Bo 2555) da karşılaştırılabilir. E. Neu'un, StBoT 5 S. 68'te yayınladığı transkripsiyon ve tercüme şöyledir:

[(hu)-_{ya-al-li}[-iš-_{ya-kán}] a-a-an-ta-an NA₄-an]

[an]-da pé-eš-ši-ja nu a[(-a-an-za NA₄-aš)]

[(hu)-u]-_{ya-al-li-iš-ša-na-an-za-aš-ša} G[(IM-an)]

ú-e-te-ni an-da tâš-ku-_{pa-a-iz-zi}

nam-ma-aš i-ga-e-et-ta na-aš ka-ru-uš-ši-ja-zi

tu-e-el-la ŠA ERÍN^{MEŠ}-KA LÜ-na-tar-te-et

za-a^h-_{ha-a-iš-mi-iš} _{ha-lu-ga-aš-mi-iš}

a-^{pi}-ni-eš-ša-an e-ga-at-ta-ru

na-aš QA-TAM-MA ki-iš-ta-ru na-aš NA₄-aš i-_{y-ar}

du-ud-du-um-mi-iš-du na-aš ka-ru-uš-ši-id-du

“Çam kozalağını ve kızgın taşı (suya) at. Kızgın taş ve çam kozalağı nasıl suda bağırır (yani ıslık çalarsa), sonra zıplar ve susarsa, senin de, ordularının (da) erkekliği, savaş gücünüz, haber alma gücünüz aynı biçimde zıplasin ve aynı biçimde sussun, ve taş gibi 'sağır' olsun ve sussun!”

2. *tuhhueššar* bazan sert bir madde olarak görünüyor. O bir havluya konabiliyor, ya da bir havludan alınabiliyor⁵.

3. *tuhhueššar* etimoloji bakımından “*tuħhu(ıa)i-* “duman” ile ilgilidir. Bunu (kızgın) çam kozalağının ocaktan alındığını ve suya atıldığını ve bunun sonucunda *tuhhueššar*’ın ortaya çıktığını bildiren yeni metin yeri göstermektedir. Çam kozalağı reçine ihtiva ettiği için, *tuhhueššar*’ın güzel kokulu ve tadının hoş olması gerekiyor. Kırıl tarafından elleri ve dudakları için kullanılması bu görüşü destekliyor. Bu duruma göre *tuhhueššar* “reçine ya da sakız losyonu” olarak açıklanabilir.

tuhhueššar ile temizlenme ya da kutsallaşma her halde Hıristiyan dininde vaftiz merasimlerinde olduğu gibi bu sıvı’nın temizlenecek insanların, hayvanların ya da (kült) aletlerinin üzerine serpilmesi ile oluyordu⁶. Yukarıdaki metinde suda söndürülmüş olan çam kozalağının sudan yukarı alınması ve bununla kırılın temizlendiğinin bildirilmesi böyle düşünmemize neden oluyor.

Benim bilgime göre verb formu *tuħša* yalnız *tuhhueššar* ile ilişki halinde geçmektedir. Kammenhuber’in a. g. y.’de S. 70’de işaret ettiği güçlülere rağmen *tuħša* (Med.) *tuhhueššar*’ın kullanılmasını anlatmış olmalıdır. Bu nedenle onu *tuħš-* “kesmek” verb’inden ayırmak istiyorum⁷. Şimdiye kadar yalnız 3. tekil olarak geçen *tuħša*’yı “losyonu sürer” diye çeviriyorum.

⁵ Bu sert madde yanan ve suda sönmüş olan çam kozalağının kalıntısı olmalıdır. Her halde bu kalıntıya da *tuhhueššar* deniliyordu. KBo XVI 40 IV 11, KBo XVII 15 Vs. ? 17’ ve KUB IX 28 III 14 ve devamına göre bir nesneye bağlanabiliyordu.

⁶ Bu karşılaştırmayı öğrencim Sedat Erku’tun teklifine borçluyum.

⁷ Eğer bu münasebette biz *tuħša*’yı “kendisi için keser” (diye) çevirsek, o zaman onu izleyen “elleri ya da dudakları kurulamanın” bildirilmesinin bir anlamı olmayacaktır.

tuħša “. . . ar” ile yalnız bu sıvı maddeye bir dokunuşun kastedilmiş olduğu ve ondan bir parçanın kesilmiş olmasının söz konusu olamayacağını KUB XXX 41 I 11’ v.d. açıkça göstermektedir. Bu metinde aynı işlem başka sözlerle söyle anlatılmaktadır:

11’ [LUGAL-u]š KÁ-aš ti-ja-zi nu-uš-š[i] UGULA LÚMUḪALDIM []

12’ [tuħ-]hu-i-šar pa-ra-a e-ep-zi

13’ [LUG]AL-uš-ša-an QA-TAM da-a-i GAL DUMU.É.GAL

14’ LUGAL-i GAD-an pa-a-i LUGAL-uš ŠUMES-ŠU a-an-ši

- 11' [Kıra]l kapuya geçer. Ona aşçılardan başı
 12' [tuḥ]huišar'ı uzatır.
 13' [Kıra]l (onun üzerine) eli(ni)koyar. Saray oğlanlarının başı
 14' kırala havluyu verir. Kıral ellerini kurular.”

tuḥhueššar ile kült bakımından temizlenmenin bu sıvı maddenin serpilmesi suretiyle cereyan ettiğini yayınlanmamış metin 1144/v çok iyi göstermektedir. Bu metni Profesör Otten'in müsadesi ile burada kullanıyorum.

- l. Kol. x + 3 [*tuḥ-]hu-i-šar-ra*
 4' [] III (?) - ŠU *iš-pár-nu-nuz-zi*
 5' [] *×-i tuḥ-hu-eš-šar*
 6' [*pu-ra-a*] *e-ep-zi*
 7' [] *tu-uḥ-ša*
 8' [*túḥ-]hu-eš-š[ar*

 x + 3 [] ve reçine losyonunu
 4' [] üç? kez serper.
 5' [...] .. 'ye reçine losyonunu
 6' [u]zatır.
 7' [...] losyonu sürünür.
 8' [re]çine losyo[nu

išpamu- “(kutsal suyu) kült bakımından temizlemek maksadıyla serpmek” anlamı için krş. meselâ KBo XX 10 I

- 11 *ta LUGAL-un šu-up-ḫi-ja-aḥ-ḫi [ḡa-ta]r III-ŠU*
 12 *iš-pár-nu-zi*
 11 “Kralı temizler. [(kutsal) su]yu üç kez
 12 serper.”

KBo XX 10 II

- 8 *ta LUGAL-un šu-up-ḫi-ja-aḥ-ḫi ḡa-tar III-ŠU*
 9 *iš-pár-nu-zi*

KBo VIII 102 r. Kol.

- 6' [] *ar-ta ḡa-a-tar iš-pár-nu-nu-[z-zi]*
 7' *LUGAL-un šu-up-ḫi-ja-aḥ-ḫi*
 6' “[...] durur. (kutsal) suyu serper[er].
 7' [Kra]lı temizler.”

Krş. aynı zamanda satır 12 v. d.

KUB XII 29 I?

4' [] LÚ DU *ya-a-tar A-NA EN SISKUR*5' [*i]š-pár-nu-uš-ki-iz-zi*6' [*na]m(?)-[m]a-[-a]n (?) ud-da-ni-iš-ki-iz-zi*4' “[] Fırtına tanrısının rahibi (kutsal) suyu kurban
sahibinin üzerine

5' serper.

6' “Sonra onu (?) okur.”

